

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В.М. КОРЕЦЬКОГО

На правах рукопису

АРТЮХ Павло Ілліч

СУЧАСНИЙ СВІТОВИЙ РЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПРОЦЕС І ВІЙНА

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути і процеси

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття вченого ступеню
доктора політичних наук

Київ – 1993

00360278 (Q)

Дисертація виконана на к
права Севастопольського війс
ства оборони України.

Науковий консультант: доктор філософських наук,
професор Мокляк М.М.

Офіційні опоненти:

член-кор. АН України, доктор
філософських наук, професор

Пазенок В.С.

доктор юридичних наук, професор

Бабкін В.Д.

доктор філософських наук, професор

Гимаренко Ю.І.

Ведуча організація:

Інститут політології і національних відносин АН України.

Захист відбудеться "26" листопада 1993 року в "19"
годин на засіданні спеціалізованої ради Д 016.29.02 по захисту
дисертацій на здобуття вченого ступеню доктора політичних наук
при Інституті держави і права ім. В.М. Корецького АН України.
252001, Київ-І, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту дер-
жави і права ім. В.М. Корецького АН України.

Автореферат розісланий "8" квітня 1993 року.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

ЗАЙЧУК О.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасна епоха, особливо її нижній етап, поставили людство перед проблемою крутого зламів старих устоїв суспільного життя і великих революційних звершень. Вона стала найбільш бурхливим і динамічним відрізком часу в історії розвитку цивілізації – соціальні революції, світові і локальні війни, науково-технічний прогрес торкнулися практично всіх сфер суспільного життя, корінним чином змінили вигляд планети. Зміни у світовому розвитку настільки глибокі і значні, що сьогодні вони потребують переосмислення і комплексного аналізу всіх його факторів.

На перше місце серед нових питань глобального характеру висуналась проблема виживання самої цивілізації. Сама діалектика загальнолюдського розвитку настійно диктує сьогодні таке розставлення соціальних сил, які б виходили з пріоритету інтересів виживання всього людства, бо в разі планетарної катастрофи, яку б викликала ядерна війна, будь-який ідеал втрачає всякий сенс, оскільки не буде кому втілювати його в життя. Відвернути ядерну війну і забезпечити збереження життя на Землі, – вище цієї загальнолюдської задачі немає сьогодні нічого важливішого.

Для того, щоб звільнитися від загрози ядерного знищення, людство має тільки одну альтернативу – за допомогою розробки нового підходу піднятися над обмеженим розумінням класових і національних інтересів, над ідеологічними та іншими відмінностями. Держави світового співтовариства можуть бути суперниками у боротьбі ідей, але вони повинні бути партнерами у боротьбі за збереження життя на Землі.

У взаємовідносинах країн світового співтовариства останнім часом з'явилися певні позитивні тенденції, в тому числі і у військовій галузі. Можна зробити висновок про те, що безпосередня загроза світовій війні відсунулася. Однак гарантії незворотності позитивних змін поки що остаточно не склалися, і хоча військова небезпека відступила, вона продовжує у світі зберігатися. Політичні і соціальні джерела агресії і війн поки що не зникли.

Тільки об'єднавши свої зусилля, всі прогресивні і революційні сили сучасності всіх країн можуть і повинні відвести загрозу ядерного знищення. Велика роль у запобіганні виникненню світової війни належить також і молодій незалежній державі – Україні, яка проводить активну політику дружби і добросусідства зі всіма країнами.

Така суперечлива тенденція розвитку сучасного світу надає особливу значущість і актуальність проблемі співвідношення сучасного світового революційного процесу і війни як суспільно-політичних явищ і потребує подальшого дослідження.

Співвідношення світового революційного процесу і війни як суспільно-політичних явищ, характер їх взаємозв'язку, шляхи революційного оновлення світу в ракетно-ядерний вік особливо ускладнились. У зв'язку з цією обставиною потребує глибокого аналізу діалектика цих найскладніших суспільно-політичних явищ, взаємозв'язок яких має величезний вплив на розв'язання сучасних глобальних проблем, які встали у XX столітті перед людською цивілізацією.

Проблема співвідношення сучасного світового революційного процесу і війни є однією з вузлових проблем міжнародної політики, від вирішення якої залежить сучасне, майбутнє і людства, доля соціального прогресу і миру. Сьогодні, як ніколи, стає очевидним, що соціальний прогрес знаходиться у тісному зв'язку з міжнародною обстановкою.

Сьогодні життя потребує глибокого вивчення закономірностей революційного перетворення суспільства не тільки в Україні, але й в інших країнах світу, подальшого розвитку теорії, осмислення процесів, які відбуваються в сучасному світі, і їх творчого дослідження.

Подальшого дослідження потребує проблема сутності сучасної війни в умовах дії нових політичних підходів. Зміни в сутності війни викликані глибокими процесами, які відбулися у співвідношенні політичних сил на міжнародній арені, у розвитку засобів, форм і способів ведення збройної боротьби. В цілях забезпечення необхідної глибини і всебічності такого пізнання методологія повинна удосконалюватися, уточнюватися і набувати поширення теоретична ідея про сутність війни, принципи, закони і категорії наукового пізнання, які відображають цю сутність. У цьому полягає теоретичний аспект актуальності проблеми дисертаційного дослідження в сучасних умовах.

Світовий революційний процес діалектично взаємопов'язаний з різними типами воєн, які відбуваються в сучасну епоху. Цей зв'язок суперечливий, багатозначний і динамічний. Від його характеру у значній мірі залежать результати революційної боротьби народів і її форми, темпи і масштаби соціального прогресу окремих націй і держав, людської цивілізації в цілому. В сучасних умовах необхідно рішуче відмовитися від ідеологічного догматизму, від вкорінившись за десятиліття стереотипів у внутрішній політиці і застарілих поглядів

на світовий революційний процес, світовий розвиток в цілому. Все це потребує подальшого вивчення взаємозв'язку економічних, соціальних, політичних, науково-технічних процесів.

Сьогодні прогресивні сили людства впевнені, що тільки в умовах мирного співіснування держав світового співтовариства виникають найсприятливіші умови для поступального розвитку світового революційного процесу. У зв'язку з цим, аналіз факторів, які впливають на розвиток світового революційного процесу в умовах мирного співіснування, має важливе теоретичне, політичне і практичне значення для діяльності прогресивних партій і рухів.

Інакше кажучи, дослідження діалектики сучасного світового революційного процесу і війни в якості предмета спеціального дисертаційного дослідження не випадково. Воно обумовлене рядом об'єктивних причин і відповідає вимогам сучасності забезпечити поворот наукових досліджень до ключових теоретичних і практичних задач, що стоять сьогодні перед прогресивними силами сучасності.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Уявлення про рівень розробленості проблеми можна скласти на основі вивчення існуючих публікацій, які відносяться до неї в тій чи іншій мірі.

В розробку методологічних основ, загальних і приватних питань, що стосуються проблеми співвідношення світового революційного процесу і війни, внесли суттєвий вклад класики марксизму-ленізму. Вони першими поставили питання про діалектику воєн і революцій, показавши, що це співвідношення складне, суперечливе і що не всі революції обов'язково пов'язані з війною.

Подальший розвиток проблема, що розглядається, отримала в трудах вчених нашої держави, які внесли і вносять великий вклад у вивчення сутності і змісту світового революційного процесу, різних типів воєн, співвідношення війни, миру і революції в сучасну епоху. Однак виникли нові умови і задачі, багато в чому в інших аспектах треба визначити світовий революційний процес і війну як суспільно-політичні явища. Треба по-новому осмислювати уроки і досвід революційно-визвольних рухів XX століття, історію розвитку людської цивілізації, відмовитися від застиглих догм і оцінок при розгляданні сучасного світового революційного процесу.

Аналіз наявної наукової літератури по проблемі, яка досліджується, показує, що джерела, які відносяться до даної проблеми, як правило, зачіпають окремі аспекти цієї складної і важливої проблеми. В комплексі ця проблема поки що не розглядалась у нашій літературі.

вона до сих пір не стала предметом спеціального дослідження.

Ті праці дослідників, що мають, з тих чи інших аспектів співвідношення сучасного світового революційного процесу і війни, можна умовно розділити на декілька груп.

Першу групу складають дослідження найбільш актуальних проблем соціальної революції і світового революційного процесу в цілому. Великий внесок у розробку цієї теми внесли такі відомі вчені, як К.Н. Брутенц, Г.Г. Водолазов, З.Ш. Гафуров, Г.Е. Глезерман, В.М. Єгоров, В.В. Загладін, К.І. Зародов, М.М. Іноземцев, А.М. Ковальов, Б.І. Коваль, Ю.А. Красін, А.А. Першин, В.С. Рахманін, Ш.П. Санакоєв, М.О. Селезньов, О.І. Соболев, П.Г. Сумбатян, В.Г. Трухановський, П.М. Федосєєв, Г.Н. Францев, В.Ф. Халіпов, Ю.С. Шемчушенко, Г.Х. Шахназаров, В.І. Шинкарук, А.Д. Щутов та інші. В їхніх працях міститься глибокий виклад суті, основного змісту і найважливіших закономірностей розгортання соціальних революцій і світового революційного процесу. Проблема співвідношення світового революційного процесу і війни в сучасну епоху даними авторами порушується, в основному, в загальному плані, лише у зв'язку з боротьбою за мир, із з'ясуванням питань визрівання революційної ситуації, впливу війни на політику тощо.

Друга група джерел включає праці, які розкривають соціально-політичний зміст воєн і збройних конфліктів сучасної епохи і їх вплив на суспільний прогрес. Значну увагу дослідженню цієї проблеми приділили У.Г.С. Алієв, І.І. Барсуков, М.І. Басов, В.М. Бондаренко, Д.А. Волгогонов, В.І. Голубєв, Г.І. Дьомін, В.Н. Денисов, Т.Р. Кондратков, Ю.Я. Киршин, О.А. Мигولاتєв, Л.Г. Олех, В.М. Попов, Д.М. Проектор, Є.І. Рибкін, Р.А. Савушкін, В.Ф. Самойленко, В.В. Серебрянніков, М.І. Ясюков та інші вчені. В їхніх працях аналізуються воєни різних типів, закономірності їх виникнення, хід і результати, їх суперечливий вплив на суспільний прогрес. Показано місце і роль революційних і демократичних сил у перериванні військових і політичних провокацій реакційних сил сучасності. Однак співвідношення сучасного світового революційного процесу і війни як суспільно-політичних явищ розкривається, в основному, у загальному плані, не аналізується методологія їх взаємозв'язку у світлі нових політичних підходів, типологія сучасних воєн і збройних конфліктів та інші питання, які розглядаються дисертантом у даній дослідницькій роботі.

Третя група робіт присвячена дослідженню філософсько-соціологічних і соціально-політичних аспектів співвідношення війни, миру і революції. Значний вклад в це внесли такі вчені, як .С. Бобров, Є.С. Бойко, А.П. Бутенко, Є.Р. Гегечкорі, П.К. Дедов, Ю. . Кантор, В.В. Колодей, .І. Лебедев, О.М. Мироненко, І.Г. Мотовилов, В.Ф. Сіренко, .М. Сирота, К.М. Шаголов, В.В. Шеляг, М.І. Ясков та інші. В їх працях дан філософський аналіз мирних і немирних форм революційної боротьби в їх тісному взаємозв'язку, співвідношення війни і революції в доядерну еру, ролі і місця анти-воєнного руху в боротьбі за мир. Разом з тим треба відмітити, що в роботах названих авторів відсутній глибокий теоретичний аналіз співвідношення війни і революції в ракетно-ядерний вік, мирного співіснування і світового революційного процесу в сучасних умовах. Звичайно, не досліджені перспективи розвитку світового революційного процесу під час оновлення суспільного устрою бувшого СРСР і революційних перетворень в державах Східної Європи. Все це свідчить про те, що дослідження даної проблеми є актуальною теоретичною і практичною задачею.

Вельми численна література, що так чи інакше зачіпає проблему співвідношення світового революційного процесу і війни в сучасну епоху, зібрана в останні роки за кордоном. З'явилися десятки робіт, в яких розглядаються різні аспекти співвідношення війни, миру і революції. При цьому західні політологи і спеціалісти з проблем "революціонології" намагаються всіляко зганьбити саме поняття революції, заперечують головну суть революції як форми /шляху/ переходу від однієї суспільно-економічної формації до другої. Вони намагаються ототожнити війну і революцію, доказати, що війна є необхідною передумовою виникнення революції, перекласти вину за виникнення воєн в сучасну епоху на революційні і визвольні рухи і тим самим виправдати політику мілітаризму і агресій, яку проводять реакційні сили сучасності. Звертання західних політологів до проблеми співвідношення сучасного світового революційного процесу і війни продиктовано також бажанням розробити ефективну стратегію і тактику контрреволюційної боротьби проти революційних сил сучасності.

Отже, проблема співвідношення сучасного світового революційного процесу і війни як суспільно-політичних явищ досліджується з різних боків і знання про неї носять загальний, багатогранний і різноплановий характер. Огляд наявної наукової літератури дозво-

для зробити висновок про те, що розробку проблеми не можна вважати висчерпаною. Дослідження діалектики світового революційного процесу і війни в ракетно-ядерний вік є актуальною теоретичною і практичною задачею.

Ціль і задачі дослідження. Головною ціллю дисертаційного дослідження є розглядання в теоретико-методологічному аспекті співвідношення світового революційного процесу і війни як суспільно-політичних явищ в світі нового політичного підходу, функціонального і генетичного аспектів взаємозв'язку їх як в доядерну еру, так і в ракетно-ядерний вік.

Досягненню цієї цілі підкорено рішення наступних дослідницьких задач:

- визначити зміст поняття сучасного світового революційного процесу, його місце і роль в світовому суспільному прогресі, показати його характерні риси і особливості розвитку в сучасних умовах;
- проаналізувати сутність і зміст перебудови в брвшому СРСР і революційних перетворень в державах Східної Європи як складової частини сучасного світового революційного процесу;
- розглянути сутність війни з генетично-змістової і функціонально-цільової сторін в світлі нових політичних підходів, взаємозв'язок війни і політики в ядерний вік, фактори, що сприяють виникненню і попередженню воєн в сучасних умовах;
- з'ясувати характер взаємозв'язку сучасного світового революційного процесу і війни як суспільно-політичних явищ в доядерну еру і в ядерний вік;
- дати аналіз впливу "звичайних" воєн /без використання ракетно-ядерної зброї/ на розвиток класової боротьби, визрівання революційної ситуації в воюючих країнах, виділити загальні положення впливу війни на революційний процес;
- розглянути вплив світового революційного процесу на можливість запобігання воєн в сучасну епоху;
- дати аналіз зміни співвідношення політичних сил в світі і показати його вплив на можливість запобігання і знищення воєн з життя людської цивілізації;
- проаналізувати вплив політики мирного співіснування на розвиток сучасного світового революційного процесу;
- виявити діалектику загальнолюдського і класового інтересів в сучасному світовому революційному процесі;

- обґрунтувати методологію прогнозування шляхів революції в сучасних умовах і в перспективі.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Для досягнення поставленої цілі і висунутих задач автор виходив з широкого спектра різних політичних і загальнонаукових методологічних підходів, які склалися у сучасній політологічній літературі.

В процесі дослідження автор спирався на філософсько-політологічні ідеї в російській, українській і зарубіжній суспільній думці. Пильна увага була приділена сучасній літературі, в якій розвинуті концептуальні аспекти розуміння сутності і взаємозв'язку сучасного світового революційного процесу і війни як суспільно-політичних явищ. В дисертації використані також цінні видання останніх років, що містять аналіз найбільш загальних положень співвідношення сучасного світового революційного процесу і війни. Широко використані матеріали сесій народних депутатів України, виступи і праці державних діячів нашої країни.

Наукова новизна дослідження. На основі теоретичного аналізу створена цілісна соціально-політична концепція бачення сучасного світового революційного процесу у взаємозв'язку з воєнними умовами, що розкривають специфіку, механізми і форми вирішення міжнародних проблем глобального і регіонального характеру стосовно до сучасного етапу політичного розвитку.

Запропонована концепція відкриває нові перспективи для поглибленого аналізу специфіки розвитку сучасних міжнародних відносин з позиції сучасних військових протистоянь, конфліктів.

Для розкриття шляхів і застосування даної концепції до аналізу сучасної проблематики світового революційного процесу сформульовані наступні нові теоретичні результати:

- на основі проведеного систематичного дослідження обґрунтовано, що сучасний світовий революційний процес - це сукупність всіх революційних і демократичних рухів сучасності, які ведуть рішучу і послідовну боротьбу проти реакційних і милітаристських сил, неоколоніалізму, міжнародної реакції, за ліквідацію загрози виникнення ядерної війни і міждержавних воєн, блокування локальних воєн і збройних конфліктів, за здійснення корінних демократичних перетворень в інтересах широких народних мас, за гуманізм і соціальну справедливість. За своєю соціальним змістом сучасний світовий революційний процес - це процес якісного переходу людства до цінностей

гуманізму, соціальної справедливості, свободи, громадянському суспільству, правовій державі, тобто, до загальнолюдських цінностей;

- показано, що сучасний світовий революційний процес органічно пов'язаний зі всіма суспільними процесами, а не тільки з проблемами суспільно-політичного устрою тих чи інших держав. Держави, як адміністративні і примусові організації, не завжди зберігають автономію по відношенню до економічних структур, як і раніше підкоряють їх своєму впливу і використовують для досягнення цілей суспільних перетворень революційним і еволюційним шляхом або в цілях збереження позицій експлуатуючих соціальних структур;

- встановлено, що сучасний світовий революційний процес нерозривно пов'язаний не тільки з потребами і інтересами окремих держав, але й цінностями цілісного міжнародного співтовариства. Сучасні соціальні революції виникають переважно з внутрішньополітичних конфліктів і економічних протиріч, але не можуть бути всебічно пояснені без врахування розвитку світового історичного процесу і міжнародних структур, в тому числі військових;

- виявлено, що хоча причини і хід політичних революцій як і раніше коріняться в соціально-класових структурах, але їх прискорювачами або стагнаторами найчастіше виступають міжнародний економічний і культурний розвиток, що інтегрують різні держави в єдину глобальну людську цивілізацію;

- розкрити специфіка створювання революційних ситуацій в результаті економічних і політико-військових криз в сучасну епоху, яка проявляється в тому, що народи тоталітарних і слабозрозумітих держав теж не хочуть миритися з соціальною несправедливістю, злиднями, відсутністю свободи, з пануванням військових, бюрократичних і військово-промислових інтересів, вибирають орієнтації на цінності безприкладного в історії добробуту, яке досягнуте в результаті науково-технічного прогресу і яке розповсюджується на всі верстви населення завдяки посиленню соціально-регулюючої ролі держави і світовому порядку співробітництва, який зараз складається;

- показано, що жодна країна не може існувати сама по собі і концентрація економічної і політичної влади у окремих країн і блоків, всесвітня гонка за ринки збуту і дефіцитні ресурси втягують долі окремих країн в сферу глобальних взаємодій. Новий миропорядок накладає особливий відбиток на конкретні соціальні революції. Вони все більше уніфікуються - все менший соціальний простір отримують ті з них, які зберігають різні форми експлуатації і гальмують де-

мократичне впливання на нату, і більший ті, які відкривають нові можливості більш гуманної організації праці і влади;

- в теоретичній формі робиться прогностичний висновок, що скільки людство може або разом вижити, або разом загинути, то ця альтернатива, яка не має аналогів в історії, потребує нового підходу до проблем революції і війни. Мирна політика призвана розряджати конфлікти між державами і народами, не допускати експорту революції і контрреволюції. Всі системи військового залякування повинні бути перетворені в системи колективної безпеки для всіх країн і народів, для того, щоб кожна країна визнавала за іншою право на існування і здібність жити в мирі;

- розглянута сутність війни з генетично-змістовою і функціонально-цілевою сторін в світлі нових політичних підходів, її взаємозв'язок з політикою і доказано, що війна в сучасних умовах більше не повинна бути інструментом для вирішення політичних, економічних і інших проблем, що виникають між державами світового товариства;

- виявлений взаємозв'язок сучасного світового революційного процесу і війни як суспільно-політичних явищ, який має суперечливий, багатозначний і динамічний характер; від нього в значній мірі залежать результати революційної боротьби народів і її форми, темпи і масштаби соціального прогресу окремих націй і держав, людської цивілізації в цілому;

- доказано, що війни між державами в доядерну еру інколи сприяли прискоренню визрівання революційних процесів і виступали їх каталізаторами. В сучасних умовах, коли держави мають ракетно-ядерну зброю, розв'язання війни може призвести до загибелі людської цивілізації. Сьогодні світовий революційний процес не сумісний із світовою війною. В ядерний вік умовою прогресу є не війна, а боротьба за справедливий, демократичний і всезагальний мир;

- в результаті дослідження доказано, що тільки в умовах мирного співіснування виникають найбільш сприятливі можливості для поступального розвитку світового революційного процесу. Найбільш доцільний шлях соціального визволення народів - це шлях мирний, що передбачає використання парламентських і позапарламентських засобів вирішення соціальних і політичних конфліктів. Ядерна ера вимагає від революційних і контрреволюційних сил граничної виваженості при прийнятті рішень про форми політичної боротьби. Проблема вибору правильних форм цієї боротьби переростає нині в проблему самого

існування людства;

- дано аналіз зміни співвідношення політичних сил в світі і показаний його вплив на можливість запобігання і знищення воєн з життя людської цивілізації. Співвідношення політичних сил в світі здатне запобігти, а в майбутньому, по мірі його розвитку, і знищити війни з життя людства. Відвернути війну або блокувати її - це означає впливати революційним і демократичним силам сучасності перш за все на правлячі круги деяких країн Заходу, для того, щоб змусити їх перебудувати свою зовнішню політику на основі нових політичних підходів, визнати принцип мирного співіснування, відмовитися від політики сили і військової загрози, а також створити міцні політико-правові, економічні, духовно-культурні, гуманітарні бар'єри на шляху розв'язання війни і насильства в світових справах.

У відповідності з цими основними положеннями автором висувається теза про те, що різні війни в минулому, в тому числі і світові, при своїй їх масштабності, руйнівності і кількості жертв, не ставили людство на межу знищення. До ядерної ери вони вважалися цілком допустимим засобом проведення політики. Зараз же об'єктивно будь-яка ядерна, а також неядерна війна між великими державами і коаліціями рівнозначна всесвітній катастрофі. Регіональні війни і локальні збройні конфлікти також здатні викликати небезпеку розростання до глобальних масштабів із згубними для людства наслідками.

Реальності ядерного віку потребують розумного і відповідального підходу всіх держав до проблеми збереження миру на Землі, потребують від державних діячів нових політичних підходів. Категоріями війни в ядерний вік можуть мислити лише ті з них, у яких застарілі стереотипи політичного мислення і ідеологічні упередження переважають над здоровим глуздом.

У нинішніх міжнародних умовах, коли проглядається тенденція до єдності дій сил миру і прогресу, з'явилась реальна можливість відвертання воєн і збройних конфліктів. Виникли реальні умови перетинання агресивних дій реакційних сил сучасності. Для того, щоб реалізувати можливість запобігання воєн в дійсність, потрібне рішуче посилення боротьби народів проти сучасних агресорів, подальша активізація всіх революційних і демократичних сил миру і суспільного прогресу, об'єднання їх зусиль у цій боротьбі, підвищення пильності народів.

Науково-теоретична і практична значущість дослідження визнається, в першу чергу, її новизною і сукупністю положень, які захищає автор. Його результати дають можливість прогресивним політичним партіям і суспільним рухам на науковій основі будувати стратегію і тактику своєї діяльності, організувати революційні і демократичні сили своїх країн на боротьбу за запобігання ядерної війни, на блокування локальних воєн і збройних конфліктів.

У висновках дисертації формуються наукові рекомендації, які сприяють підвищенню ролі революційних і демократичних сил у сучасному світовому суспільному розвитку, шляхи досягнення ними єдності у боротьбі проти будь-яких форм військових дій, що виникають з вини реакційних сил сучасності.

Висновки дисертації можуть сприяти розробці наукових прогнозів розвитку світового революційного процесу і революції сучасності в умовах мирного співіснування і зменшення загрози виникнення світової ядерної війни.

В той же час науково-практична значущість роботи виявляється ще і в тому, що матеріали дисертації, її найважливіші положення і висновки

- можуть скласти певну теоретико-методологічну базу для подальших досліджень проблеми співвідношення сучасного світового революційного процесу і війни як суспільно-політичних явищ; акцентуючи увагу дослідників на деяких актуальних і недостатньо вивчених питаннях, вони повинні спонукати до розширення, поглиблення і більшшої спеціалізації наукових досліджень в галузі суспільних наук;

- можуть впливати на удосконалення методології, методики і "техніки" наукових досліджень, що здійснюються філософами і суспільствознавцями, на підвищення теоретико-методологічної настроєності дослідницьких кадрів, ефективності і якості їх праці, майстерності виконання науково-дослідницьких робіт;

- можуть бути достатньо повно і активно впроваджені в учбовий процес вузів при вивченні деяких тем курсів філософії, політології, соціології, політичної історії ХХ століття. Це допоможе студентам вузів і курсантам військових інститутів глибше і обґрунтованіше розібратися в суті сучасного світового революційного процесу і війни як суспільно-політичних явищ, їх взаємозв'язку і впливу на глобальні проблеми сучасності;

- і, нарешті, основні матеріали дослідження можуть бути використані в цілях успішного вирішення виховних задач серед трудящих,

молоді, воїнів армії і флоту в сучасних умовах.

Основний зміст і висновки дослідження апробовані автором у двох виданих монографіях на тему: "Діалектика мирового революційного процесу і війни: история и современность" /1989 р./ і "Современный мировой революционный процесс и война" /1990 р./. Окремі важливі аспекти дисертації апробовані автором в учбових посібниках і статтях. Ряд найбільш суттєвих теоретико-методологічних положень отримали апробацію у виступах дисертанта на Міжнародних, Всесоюзних і регіональних наукових і науково-практичних конференціях, які були організовані Філософським товариством СРСР в його Московському і Севастопольському відділеннях у 1982-1991 роках. Дисертант виступив з науковими повідомленнями на: міжнародній науковій конференції "Нове мислення і військова політика" /Москва, 1989 і 1990 рр./ по темі: "Діалектика війни, миру і революції в ядерний вік" і "Співвідношення сучасного світового революційного процесу і війни"; Всесоюзній науково-практичній конференції "Актуальні проблеми укріплення морального духу соціалістичної армії" /Москва, 1986 р./ по темі: "Моральний дух військ і проблеми його формування в сучасних умовах"; Всесоюзній науковій конференції "Армія в сучасному суспільстві" /Москва, 1984 р./ по темі: "Класики марксизму-ленінізму про завоювання армії на сторону революції"; Другому регіональному семінарі "Діалектика і сучасний стиль мислення" /Севастополь, 1982 р./ по темі: "Діалектичний взаємозв'язок війни і революції".

Висновки і ідеї дисертації використовуються автором в ході учбово-виховного процесу в Севастопольському військово-морському інституті Міністерства оборони України при вивченні з курсантами ряду тем з проблем війни, миру і революційного процесу в курсах політології і філософії. Матеріали дослідження широко використовуються дисертантом в ході учбового процесу у всіх формах освіти військово-службовців ВМС України і Севастопольського ВМІ. З окремих проблем дисертації автор виступав на кафедрі філософії Московського інституту приладобудівництва, на кафедрі філософії Симферопольського державного університету імені М.В. Фрунзе, на кафедрі політології Севастопольського приладобудівельного інституту, на кафедрі гуманітарної підготовки і права Севастопольського військово-морського інституту Міністерства оборони України в 1982-1993 роках, перед молодими викладачами і ад'юнктами Севастопольського військово-морського

інституту Міністерства оборони України, а також по лінії бунного Філософського товариства СРСР і Всесоюзного товариства "Знання". Окремі ідеї дисертації використані курсантами і ад"жантами училища для підготовки ними рефератів, доповідей і конкурсних робіт.

Дисертація обговорювалась на кафедрі філософії Московського інституту приладобудування і на кафедрі суспільних наук Севастопольського ВММУ, отримала позитивну оцінку і рекомендована до захисту в спеціалізованій Раді по політичним наукам.

Структура дисертації. Для досягнення поставлених цілей і задач дослідження необхідно було в руслі нових політичних підходів проаналізувати суть сучасного світового революційного процесу і війни як суспільно-політичних явищ, їх місце і роль в світовому суспільному прогресі, характер їх взаємозв'язку /частина I/, що допомогло перейти до дослідження дії світового революційного процесу на можливість запобігання воєн і збройних конфліктів з життя людської цивілізації і проаналізувати перспективи розвитку сучасного світового революційного процесу в умовах мирного співіснування /частина II/. Такий підхід визначив структуру роботи. Вона складається з вступу, двох частин /5 розділів/, закінчення і біографії.

П. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ.

У вступі обґрунтовується вибір теми дисертації, її актуальність і ступінь наукової розробленості, формулюються цілі і задачі дослідження, наукова новизна і положення, які автор виносить на захист, викладається науково-теоретична і практична значущість дисертаційного дослідження і результати його апробації.

В першій частині - "Методологія дослідження взаємозв'язку сучасного світового революційного процесу і війни як суспільно-політичних явищ" - розглядається сутність і зміст сучасного світового революційного процесу, сутність війни в світлі нових політичних реалій, характер їх взаємозв'язку.

В першому розділі "Сутність і зміст сучасного світового революційного процесу" розглядається взаємозв'язок світового революційного процесу з світовим суспільним прогресом, аналізується світовий революційний процес як суспільно-політичне явище.

Як відомо, В.І. Ленін прогрес людства пов'язував із здійсненням світової революції, про яку до нього говорили ще К. Маркс і Ф. Ен-

гельс. Л.Д. Троцький, М.І. Бухарін та інші революціонери ленінської плеяди також були прихильниками ідеї і практики світової революції.

Під впливом перемоги Жовтневої революції в 1917 році у багатьох країнах Європи склалася революційна ситуація. У зв'язку з цими обставинами В.І. Ленін вважав, що в багатьох країнах європейського континенту повинна перемогти революція. Однак після поразки революцій в Німеччині, Угорщині, Фінляндії і інших країнах, коли став очевидним спад революційної хвилі в Західній Європі, зниження напруги визвольних рухів в країнах Азії, В.І. Ленін вніс необхідні корективи у свої погляди на теорію і практику світової революції. Він констатував, що перемога Жовтневої революції в Росії – це лише початок складного і відносно тривалого процесу, складова частина світової революції, яка, за його думкою, буде продовжуватися багато років і вимагатиме багато зусиль.

Не вигравдалися надії Комінтерну на "світову пролетарську диктатуру" у зв'язку з процесом стабілізації капіталізму в середині 20-х років. Пояснити це протиріччя допомогла концепція "загальної кризи капіталізму", в розробці якої прийняли активну участь Б. Варга, Л. Троцький і А. Риков. Суть концепції виявлялась в наступному: хоч як би капіталізм не стабілізувався, але його загальна криза поглиблюється, що рано чи пізно все одно призведе капіталізм до "розкладу" і загибелі. А світова революція, як і б поразки не терпіли революційні рухи, все одно розвивається і в кінці-кінців переможе. Теорія "загальної кризи капіталізму" виявилась дуже "живучою"; вона проіснувала до недавнього часу, хоча розвиток капіталізму углиб і ушир, його перехід до науково-технологічного виробництва остаточно її спростували.

В дисертації в історичному і соціально-політичному аспектах критично розглянуті сутність і зміст концепції світової революції, показана її теоретична і практична неспроможність.

Слід підкреслити, що В.І. Ленін свою концепцію світової революції базував на уявленні про протисловідносини загальнодемократичних і соціалістичних рухів, яке відповідало розвитку капіталізму початку XX століття, його вступу в імперіалістичну стадію. При всьому значенні загальнодемократичних задач і загальнолюдських також світовий революційний процес по своєму змісту, по своїм ведучим тенденціям розглядався як процес переходу до нового суспільного устрою у всесвітньому масштабі. Нове бачення улаштування сучас-

ного світу, висуваючи пріоритет загальнолюдських інтересів, спасіння і збереження цивілізації, потребує суттєвого перегляду такого розуміння. Головне сьогодні - пошук виходу з кризи, яка захопила всю планету, ліквідація загрози виникнення ядерної війни, становлення безядерного і ненасильницького миру, вирішення демографічної, продовольчої, сировинної, екологічної проблем, переборення розриву між розвинутими і відсталими країнами.

В цих умовах необхідно по-новому уявити концепцію світового революційного процесу, на зміст якої суттєво подіяв весь комплекс соціально-економічних і культурних факторів сучасного суспільного розвитку. Крім того, необхідно рішуче відмовитися від вкорінившогося за десятиліття ідеологічного догматизму, від віджилих стереотипів у внутрішній і зовнішній політиці, від застарілих поглядів на світовий революційний процес, на світовий розвиток в цілому. Від усього, що вело до ізоляції бунного Радянського Союзу і держав Східної Європи в загальному потоці світової цивілізації, від розуміння шляхів прогресу в формі постійної конфронтації з соціально-іншим світом.

Сучасний світовий революційний процес - це сукупність всіх революційних і демократичних рухів сучасності, які ведуть рішучу і послідовну боротьбу проти реакційних і милітаристських сил, неоколоніалізму, міжнародної реакції, за ліквідацію загрози виникнення ядерної війни і міждержавних воєн, блокування локальних воєн і збройних конфліктів, за здійснення корінних демократичних перетворень в інтересах широких народних мас, за гуманізм і соціальну справедливість. За своїм соціальним змістом сучасний світовий революційний процес - це процес якісного переходу людства до цінностей гуманізму, соціальної справедливості, свободі, громадянському суспільству, правовій державі, тобто до загальнолюдських цінностей.

В дисертації підкреслюється, що світовий революційний процес - це не механічна сума окремих національних революцій, а діалектично взаємопов'язане цілісне історичне явище. В широкому смислі слова сучасний світовий революційний процес являє собою всезагальне революційне оновлення світу і охоплює своїм впливом всю систему різноманітних галузей розвитку людства. В самому широкому смислі він співпадає із світовим суспільним прогресом. Однак соціальний прогрес вирішує не тільки задачу переходу людства до вищої форми цивілізації. Він вирішує і цілий ряд інших, конкретних, поточних соціально-економічних, політичних, культурних, моральних проблем, які

мають певну ступінь самостійності. В синтезованій, комплексній формі світовий суспільний прогрес включає в себе всі сторони життя всіх народів, уявляється сьогодні як цілісний, але такий, що йде по багатьом напрямом, процес.

Головною умовою соціального прогресу в сучасних реаліях суспільного розвитку є запобігання ядерній війні, екологічній катастрофі, що загрожують існуванню людства. В самому соціальному прогресі головним напрямком був і залишається закономірний перехід людства до вищої форми розвитку цивілізації.

По своїй соціально-класовій структурі сучасний світовий революційний процес - явище дуже складне, різноманітне і суперечливе. Він має багато сторін, зв'язків і опосередкувань - основних і часткових, головних і другорядних, суттєвих і несуттєвих. Далеко не рівнозначні за своєю роллю, цілям основні його рушійні сили, кожна з яких по своїй структурі являє собою досить складну систему. При всій різноманітності, розчленуванні і складності сучасний світовий революційний процес являє собою цілісний процес. Він складається з народно-демократичних, національно-демократичних революцій і інших революційно-визвольних рухів. Хоча причини і хід політичних революцій як і раніше коріняться в соціально-класових структурах, підкреслюється в дисертації, однак їх стагнаторами або прискорювачами виступають міжнародний економічний і культурний розвиток, що інтегрують різні країни в єдину людську цивілізацію.

Сучасний світовий революційний прогрес нерозривно пов'язаний не тільки з потребами і інтересами великих держав, але й цінностями міжнародного співтовариства. Сучасні соціальні революції виникають переважно з внутрішньополітичних конфліктів і економічних протиріч. Однак вони не можуть бути всебічно пояснені без урахування розвитку світового історичного процесу і міжнародних структур, в тому числі військових.

В дисертації підкреслюється, що новий світопорядок впливає на складання революційної ситуації і накладає особливий відбиток на конкретні соціальні революції сучасності. Вони все більше уніфікуються - все менший соціальний простір отримують ті з них, які зберігають різні форми експлуатації і гальмують демократичне волевиявлення народу, і більший ті, які відкривають нові можливості більш гуманної організації праці і влади.

До рушійних сил сучасного світового революційного процесу належать: країни, які до недавніх пір називались соціалістичними; демократичні держави, які виступають за мир і соціальний прогрес; соціал-демократичні, революційно-демократичні та інші прогресивні партії і рухи; народи, що борються за своє національне і соціальне визволення, за самостійний шлях розвитку; масові демократичні рухи. Вони ведуть боротьбу проти реакційних і мілітаристських сил будь-якого напрямку, політика яких є в наш час джерелом воєн, насильства, реакції і поневолення. При цьому поряд з конкретними задачами/найближчими і перспективними/, що вирішуються кожною революційною силою, перед всіма ними стоїть глобальна проблема сучасності - не дозволити реакційним і агресивним силам виникнути людно у ядерній війні, затвердити принцип мирного співіснування в якості норми міжнародного життя.

Сучасному світовому революційному процесу властива наявність цілого ряду характерних рис і особливостей. Характерними рисами його розвитку є його всесвітній, всеохоплюючий, глобальний характер, різкий динамізм, стрімкий розвиток подій, круті повороти в розвитку класових відносин, неймовірно швидкі зміни обстановки. Він характеризується різноманітністю форм і методів боротьби, її інтернаціоналізацією. Історія його розвитку в сучасну епоху свідчить про те, що перехід народів світу до загальнолюдських цінностей - не примолінійно висхідний, а складний, діалектично суперечливий процес. Він проходить і через органічну взаємодію держав, в якій протистояння тісно переплітається із співробітництвом, і через поступові демократичні перетворення у різних країнах у багатьох варіантах в залежності від рівня їх соціально-економічного розвитку і інших факторів, і через глибоку перебудову світового економічного і політичного порядку, і через революційно-демократичні перетворення у країнах світового співтовариства, і через, звичайно ж, рішення глобальних загальнолюдських проблем.

Сучасний світовий революційний процес характеризується великою складністю, наявністю труднощів, з якими стикаються протистоячі сили, різноманітністю протиріч об'єктивного і суб'єктивного порядку. Для нього характерний розвиток в умовах, коли ще остаточно не зникла загроза ядерної війни, міждержавних військових протистоянь.

В дисертації підкреслюється, що сучасний світовий революційний процес - це єдиний, взаємопов'язаний і взаємобумовлений про-

цес революційного переходу людства до вищої форми цивілізації, до гуманізму, соціальної справедливості, до загальнолюдських цінностей. Різного типу революції, широкі демократичні і селянські рухи, боротьба народних мас за повалення фашистських і інших реакційних режимів – все це закономірно зливається в єдиний процес, направлений проти реакційних сил сучасності і їх агресивної політики.

Другий розділ – "Сутність війни і специфіка її дослідження в сучасних умовах" – присвячений аналізу війни як суспільно-політичного явища, її впливу на суспільний прогрес і світовий розвиток.

Сутність війни полягає в тому, що вона є продовженням політики насильницькими засобами. В цьому визначенні виражається головне, основне в науковому розумінні сутності війни як суспільно-політичного явища: по-перше, війна є продовженням політики класів і держав; по-друге, війна разом з тим є застосування насильницьких засобів в інтересах політики.

Війна має два нерозривні пов'язаних між собою боки: внутрішній /сутність/ і зовнішній /явище/. Сутність війни і її явище знаходяться в діалектичній єдності. Сутність війни виступає як визначальне, а її прояв /збройна боротьба, перебудова економіки на військовий лад, зміни в ідеологічній, дипломатичній сферах та ін./ – як похідне. Сутність захована від безпосереднього сприйняття; вона виявляється опосередковано, головним чином через збройну боротьбу і пізнається абстрактним мисленням. Явища війни виступають безпосередньо.

Причини виникнення кожної конкретної війни неможливо зрозуміти відокремлено від політики класів і держав, без глибокого і всебічного вивчення внутрішньої і зовнішньої політики тієї чи іншої держави задовго до початку виникнення війни. Політика є те головне, основне, всезагальне, що визначає природу, сутність всіх без винятку воєн, в тому числі і ракетно-ядерної.

В дисертації аналізується взаємозв'язок світових, міждержавних і локальних воєн, збройних конфліктів сучасної епохи, показується їх вплив на суспільний прогрес, на розвиток сучасного світового революційного процесу.

У зв'язку з появою в свій час ракетно-ядерної зброї, багато хто із західних політологів оголосили застарілим і втратившим своє значення основоположний принцип про війну як продовження політики насильницькими засобами. Ракетно-ядерну війну вони почали

зображати як якість позаполітичне явище, що не піддається впливу і регулюванню з боку навіть найбільших держав, як різновид природної, екологічної світової катастрофи, яка відокремлена від політики і інших соціальних відносин. Є приклади заперечення визначення війни як продовження політики і серед наших філософів і політологів. Звичайна війна, без застосування ракетно-ядерної зброї, на їх думку, в сучасних умовах зберігає всі ознаки війни доядерного часу, і, отже, до неї в повній мірі можна застосовувати положення про взаємозв'язок війни і політики. Ракетно-ядерна війна в їх розумінні є вже не війною, а просто катастрофою, в якій формула "війна - продовження політики" настільки деформована реальностями ядерного віку, що в сутнісному, змістовому і функціональному відношеннях вона виявляється непридатною для розуміння того, що прийнято називати ракетно-ядерною війною. В той же час вони визнають, що абсолютно ракетно-ядерну катастрофу відділити від політики не можна, що глибинні джерела ядерної і звичайної війни ідентичні.

Точка зору дисертанта з цього питання полягає в наступному. З одного боку, якщо у відношенні до звичайної війни формулювання її сутності як продовження політики насильницькими засобами може бути застосована в повній мірі /як стверджують деякі філософи і соціологи/, а сама звичайна війна в сучасних умовах стає співвідносною з ядерною за своїми наслідками /як показують розрахунки/, то або і до ядерної війни може бути застосоване це формулювання, або і звичайна війна не є продовженням політики насильницькими засобами.

А з іншого боку, якщо ядерна катастрофа гіпотетично може виникнути з тих же причин, що й звичайні війни, тобто зберігається їх генетичний зв'язок, то чому ракетно-ядерна війна перестала бути війною? По суті ядерна катастрофа, або ракетно-ядерна війна, справа ж бо не в термінології, а в суті явища/, породжується політикою. Інша справа, що хід і наслідок такої катастрофи, в кінцевому рахунку, призведуть до загибелі людську цивілізацію.

Отже, підкреслюється в дисертації, ракетно-ядерна зброя значно ускладнила взаємозв'язок війни і політики, перетворила війну у виключно небезпечний і ризикований засіб політики. Тому, питання про те, чи справедливе сьогодні положення "війна є продовження політики", не можна розглядати і вирішувати спрощено, равно як і питання про перемогу у ракетно-ядерній війні. Необхідно розрізняти

для боки сутності війни: генетично-змістову /виникнення, класовий зміст/ і функціонально-цільову /засіб досягнення перемоги/. Перша повністю зберіглася, друга - серйозно обмежена в сучасних умовах, коли гіпотетично ще може бути застосована ракетно-ядерна зброя. Тому зовсім інший аспект має питання про те, наскільки ефективно і доцільно використовувати таку зброю для досягнення тих чи інших політичних цілей.

Це означає, що в сучасних умовах ракетно-ядерна війна перестала бути доцільним інструментом проведення політики. Вона вийшла за рамки розумних засобів досягнення політичних цілей. Безглуздість ядерної війни як засобу проведення політики характеризується не тільки її згубними наслідками для людства, але й несумісністю і в суто військовому відношенні, бо стає неможливим її природний, логічний результат, заради якого завжди планувались, готувались і велись війни.

В дисертації аналізується соціально-політичний характер двох родів воєн: справедливих, законних, прогресивних і несправедливих, незаконних реакційних. До справедливих воєн сучасної епохи дисертант відносить: війни на захист Вітчизни; громадянські війни всіх прогресивних сил суспільства проти реакційних сил; національно-визвольні війни проти колонізаторів і неокolonізаторів; війни на захист суверенітету і територіальної цілісності держави від зовнішнього агресора; війни широких народних мас проти реакційних сил за демократію та інші. Такого рода війни виступають міром у відповідь на агресивність ворогів свободи, прогреса і миру. До видів несправедливих воєн відносяться: війни реакційних сил сучасності проти суверенних і незалежних держав; колоніальні і неокolonіальні війни реакційних сил сучасності проти вольнолюбивих народів і держав; війни імперіалістичних держав /несправедливі з обох боків/, що ведуться за переділ світу, ринки сировини, захоплення нових багатств, за економічний і політичний вплив; війни реакційних сил проти народу за установлення або зберігання антидемократичних режимів, колоніалізму і інші. Такого рода війни є тормозом суспільного прогресу, світового революційного процесу.

За методологічну основу поділу воєн на типи дисертант бере протиріччя, що історично вирішувалися у війнах, систему економічних і політичних відносин між державами, класами, в якій визріває та чи інша війна. Типовими війнами сучасної епохи були: війни між капіталістичними і соціалістичними державами. Вони мали місце в

XX столітті. В наш час і в майбутньому такого роду війни не повинні більше виникати, бо в світі склалась зовсім інша розстановка соціальних і політичних сил. З політичної арени зникла більшість держав, у яких раніше насаджувалось будівництво адміністративно-командної, казарменої моделі соціалізму; війни між капіталістичними країнами; війни між імперіалістичними державами і народами, що борються за своє національне визволення або які вступили на шлях суверенного розвитку. В рамках цього типу слід розрізняти три різновиди воєн. До першого відносяться війни між народами колоній і напівколоній, з одного боку, і імперіалістичними державами, колонізаторами, з іншого. До другого різновиду слід віднести війни між імперіалістичними державами і проімперіалістичними маріонеточними режимами, з одного боку, і народами, що борються за своє національне і соціальне визволення, з іншого. До третього різновиду відносяться війни між імперіалістичними державами, які прагнуть затвердити неоколоніалізм, і молодими суверенними національними державами. Найбільше розповсюдження в останні роки отримали війни між державами, що звільнилися і громадянські війни в окремих країнах. Для того, щоб акцентувати увагу на політичному змісті воєн між державами, що звільнилися і попередити їх ототожнення з війнами інших типів і підтипів, в дисертації пропонується виділити їх в особливу групу, яка не являє собою ще єдиного типу. Кожна з таких воєн потребує спеціального конкретно-класового аналізу. Загальним для таких воєн є те, що вони найчастіше виникають з-поміж територіальних суперечок і всі вони за деяким виключенням інспіруються реакційними силами сучасності. Як приклад в дисертації проаналізовані війни і збройні конфлікти між Іраном і Іраком, між Сомалі і Ефіопією, між Малі і Буркіна-Фасо, між Іраком і Кувейтом і показаний їх складний і суперечливий взаємозв'язок із світовим і регіональним революційними процесами сучасності.

В дисертації робиться висновок, що сьогодні, як ніколи, необхідні настійні і рішучі дії всіх революційних і демократичних сил планети для того, щоб можливість запобігання світової і міждержавних воєн і збройних конфліктів стала реальністю.

В третьому розділі - "Характер взаємозв'язку сучасного світового революційного процесу і війни як суспільно-політичних явищ" - аналізується співвідношення війни і революції, розкривається діалектика світового революційного процесу і воєн сучасної епохи.

В дисертації підкреслюється, що війна і революція не є ізолюваним один від одного суспільно-політичним явищем, що вони мають деякі загальні риси. По-перше, причини виникнення воєн і революцій коріняться у суспільно-політичному устрої; по-друге, війни і революції носять класовий характер, здійснюються в інтересах певних класів; по-третє, війни і революції - явища історично скороминучі; по-четверте, здійснення цілей у війні і революції досягається методами насильства у різних формах; по-п'яте, сучасні війни, як і революції, ведуться народами.

Войни і революції, хоча й породжуються загальними умовами суспільно-політичного устрою, являють собою різні соціальні явища, породжуються різними причинами і вирішують далеко не однакові суспільні задачі. По-перше, війна і революція мають різні джерела виникнення. По-друге, війна і революція відрізняються за рушійними силами. По-третє, війна і революція відрізняються за своїм політичним змістом, кінцевою метою і суспільним наслідком. По-четверте, війна і революція не співпадають за засобами і формами здійснення політичних цілей. По-п'яте, як війні, так і революції, властиві свої специфічні закономірності.

В дисертації в критичному плані розглянуті погляди деяких західних політологів, які стверджують, що нібито К. Маркс, Ф. Енгельс і В.І. Ленін завжди виходили з необхідності війни як передумови соціалістичної революції і розглядали революцію виключно як акт збройного насильства. На основі науково-критичного аналізу робіт класиків марксизму-ленінізму, які опубліковані у відкритій пресі, і фактів історії, дисертант доводить, що вона не ставила питання про виникнення і успішний розвиток революції у пряму залежність від війни. Лозунг насильницької ліквідації капіталізму ніколи не ототожнювався ними з війною. В.І. Ленін виступав проти свідомого використання воєн для штучного "підштовхування" революції, до якого прагнула "ліва комуністи".

В питанні про взаємозв'язок воєн і революцій дисертант виходить із загальнометодологічного положення про визрівання передумов соціальних революцій в результаті діалектичної взаємодії внутрішніх і зовнішніх протиріч, коли переважає роль внутрішніх. Революції, як відомо, не робляться за замовленням, за бажанням окремих вождів чи партій, не пристосовуються до того чи іншого моменту, а визрівають в процесі історичного розвитку і розряджаються в момент, обумовлений комплексом цілого ряду внутрішніх і

зовнішніх причин. Війна не є обов'язковим елементом цього комплексу. Прогресивні сили сучасної епохи ніколи не ставили в минулому, а тим більше тепер визрівання революційних ситуацій в залежність від війни, шукали причини революцій не в умовах війни чи миру, а в наявності внутрішніх об'єктивних і суб'єктивних передумов. Досвід революційного руху після жовтня 1917 року показав, що із 58 революцій 36, тобто більшість, розвивались в умовах миру, а не війни. Сьогодні немає ніяких вагомих підстав вважати, що ця закономірність перестала діяти.

Дисертант підкреслює, що в ході розвитку сучасного світового революційного процесу мав місце "експорт" революції. Заперечуючи в цілому саму ідею "експорту" революції, в політичній практиці з нею не раз загравали, допускали поступка дзвінкій "революційній фразі". Не раз йшла в минулому політика буншого Радянського Союзу по шляху імперських амбіцій. Тільки в наш час отримали принципову оцінку факти "експорту" революції. Питання вибору шляху соціально-економічного розвитку - справа самих народів.

На підставі проведеного аналізу співвідношення війни і революції в сучасну епоху в дисертації робиться висновок про те, що в деяких конкретно-історичних умовах війна прискорювала визрівання об'єктивних і суб'єктивних передумов революції. Такий висновок ні в якому разі не означає того, що революційні сили сучасності вважають війну необхідною передумовою революції. Навпаки, для робітничого класу, всіх трудящих бажано прийти до влади з мінімумом жертв і страждань, для того, щоб створити сприятливі умови для будівництва нового суспільства. Війна прискорювала формування об'єктивних передумов і суб'єктивних факторів лише тоді, коли в країні або в групі країн були для цього необхідні, внутрішні умови. Революція - закономірний результат суспільного розвитку, внутрішнього соціально-політичного протистояння в кожній даній країні. Тому війна виступала і виступає "каталізатором" революції лише тоді, коли до неї закономірно підходив внутрішній розвиток даної країни або групи країн. Звичайно, "каталізатором", "прискорювачем" революції, світового революційного процесу ні в якому разі не може бути ракетно-ядерна війна. Світова ядерна війна несумісна з революційним процесом. Тому зараз, як ніколи, потрібні практичні кроки - припинення гонки озброєнь з подальшою ліквідацією зброї масового ураження. Саме такого курсу дотримується і наша держава, молода, незалежна, миролюбна Україна. Ефек-

тивність цього курсу перш за все в тому, що в ньому знайшли відображення тривоги і надії людства.

Вплив війни на розвиток революційного процесу в країні, яка воює, не вичерпується лише стимулюючою дією. Війна, в певній мірі і при певних умовах прискорюючи перемогу революції в країні, може створювати і великі труднощі для її здійснення. Вона не тільки піднімає широкі народні маси на боротьбу за революційний вихід з війни, але й спроможна тимчасово затримати розвиток революційного процесу в тій чи іншій країні. Війна вносить дезорганізацію в економічне життя держав, що воюють, ламає структуру матеріального виробництва, яка склалася в мирний час, різко зводить випуск продукції мирного призначення. Особливо тяжкі удари війни відчуває на собі сільське господарство. Величезних розмірів досягають витрати на ведення війни. На полях битв гине діяльна частина трудящих мас. Війна знищує результати праці багатьох поколінь. Вона відволікає десятки мільйонів людей від виробничої діяльності, в результаті чого суспільство недоотримує значну кількість матеріальних благ, які б могли бути створені людьми, яких мобілізували на війну. Війна змінює і соціальні процеси у суспільстві, свідомість і владу людей, привчає їх вирішувати всі питання силою. Політичні репресії, військовий деспотизм, безправ'я, використання каральних дій проти народу в значній мірі ускладнюють революційну діяльність в країнах, які приймають участь у війні.

Розв'язуючи війну, реакційні уряди прагнуть відвернути увагу народних мас від внутрішніх політичних криз в країні, роз'єднати їх, розпалити націоналізм і шовінізм, а головне - знищити авангард діяльного населення і в кінцевому підсумку послабити накал революційної боротьби. У війні вони бачать один із вирішальних засобів придушення революційного руху.

В дисертації розглянуте питання про вплив війни на форму проведення революційного перевороту у воюючій країні. Вона надає йому особливо гострого характеру. В умовах війни єдиною формою завоювання політичної влади революційним класом у воюючій країні є збройна боротьба, громадянська війна. Революція під час війни - є громадянська війна.

Якщо так виявлявся вплив попередніх воєн із звичайними засобами ведення збройної боротьби на революційний процес, то що ж можна сказати про вплив на нього ракетно-ядерної війни? Така війна взагалі поставила б під загрозу саме існування людства. По-перше,

вона призвела б до масового винищення людей і до небезпеки фізичного виродження тих, хто залишився в живих. По-друге, вона означала б повне зруйнування продуктивних сил суспільства, знищення всіх матеріальних і духовних цінностей, які створило людство в процесі свого історичного розвитку.

В дисертації робиться висновок про те, що різні війни в минулому, в тому числі і світові, при всій їх масштабності, руйнівності і кількості жертв, не ставили людську цивілізацію на грань знищення. До ядерної ери вони вважались цілком допустимим засобом проведення політики. Тепер же, об'єктивно будь-яка ядерна, а також і неядерна війна між великими державами і коаліціями рівнозначна всесвітній катастрофі. Регіональні війни і локальні збройні конфлікти здатні викликати небезпеку розростання до глобальних масштабів із згубними для всього людства наслідками.

В наш час, коли вперше в історії виникла можливість знищення людської цивілізації, потенціал революційних і миролюбних сил в боротьбі проти розв'язання світової ядерної війни, виріс, значно розширились можливості визрівання революційної ситуації ще до початку військових дій. Революція послужила б не покаранням реакційним силам сучасності за розв'язання війни, а засобом її запобігання. Такий принципово новий момент в питанні про співвідношення війни і революції, що вноситься сучасною розстановкою політичних сил на міжнародній арені і існуванням ракетно-ядерної зброї і інших засобів масового знищення.

Ось чому не тільки міркування вищої гуманності, але й інтереси революційної боротьби прогресивних сил спонукають основні революційні сили сучасності орієнтуватися на запобігання відкритих військових сутичок між державами світового співтовариства. Тому сьогодні боротьба за мир, проти авантюристичних військових планів реакційних і мілітаристських сил сучасності є головним завданням всіх прогресивних соціальних груп нашої планети.

Друга частина дисертації - "Вплив світового революційного процесу на можливість запобігання воєн в сучасну епоху" - присвячена аналізу характеру зміни співвідношення політичних сил в світі і його впливу на можливість запобігання війни, проблем розвитку сучасного світового революційного процесу в умовах мирного співіснування.

В першому розділі - "Характер зміни співвідношення політичних

сил в світі і його вплив на можливість запобігання війни" - дан аналіз зміни співвідношення політичних сил на міжнародній арені під впливом сучасного світового революційного процесу, показаний його вплив на можливість запобігання воєн в сучасних умовах і в майбутньому.

Сучасні соціально-політичні процеси в державах буйшого Союзу РСР внесли суттєві корективи у розвиток теорії про світовий революційний процес, в обґрунтування проблем переходу людства до вищої форми цивілізації. Сьогодні цей перехід бачиться не як прямолінійне сходження від нижчого до вищого і не просто як "перетягання" країн з одної системи в іншу, а як взаємопов'язаний багатомірний процес. Держави світового співтовариства, якщо вони бажать жити в мирі і добросусідстві, повинні і зобов'язані взаємодіяти в рамках єдиної цивілізації. Від ефективності і результативності такої взаємодії багато в чому, якщо не в основному, залежать зміст і динаміка прогресивного розвитку людства.

Процес становлення взаємопов'язаного і цілісного світу, рух людства до нового світопорядку внесли суттєві зміни і в наші уявлення про військову загрозу, яка продовжує зберігатися. Останнім часом вдалося дещо знизити міжнародну напруженість, відсунути безпосередню загрозу виникнення світової війни, зробити її в існуючих умовах менш імовірною. Однак твердих гарантій незворотності позитивних змін, що відбуваються в світі, поки що немає. Реальна військова загроза для людства продовжує реально існувати. США і їх союзники поки що не відмовились від своїх попередніх стратегічних установок, продовжують розробки нових видів озброєння і бойової техніки. Сьогодні на нашій планеті ведеться 16 воєн. 26 мільйонів чоловік служать в армії, ще 40 мільйонів входять в армійські резерви, в державах світу розміщена 51 тисяча ядерних боєприпасів, 66 держав активно зайняті продажем зброї, в 64 державах існує в тій чи іншій формі військове правління.

На основі аналізу сучасного світового розвитку дисертант підкреслює, що при спробах оцінити можливу військову загрозу необхідно враховувати не тільки зовнішні, але й внутрішні фактори її формування. Існуючі в світі реальна і потенційна військова загроза формується у відповідності із глобальним балансом сил, що склався зараз, і піддається змінам по мірі еволюції цього балансу. Формування нового співвідношення сил в світі супроводжується видозміною структури військової загрози, яка, без сумніву, повинна

збільшуватися для тих держав, котрі стають слабкими.

В дисертації підкреслюється, що потенційну загрозу виникнення світової і міждержавних воєн в сучасних умовах містить в собі гонка озброєнь, особливо в країнах "третього світу". В світі нагромаджено багато смертоносної зброї, яка "чекає" свого застосування. Активно розповсюджується по світу ядерна зброя, виробництво якої з кожним роком стає все менш складним і доступним. Ядерну зброю вже сьогодні можуть виробляти більше 20 країн світу. Не меншу загрозу являє тенденція "розповзання" по світу хімічного, бактеріологічного, ракетного та інших видів озброєнь, яким обзаводяться і ті, кого нерідко відносять до розряду країн з "непередбаченими режимами". Є загроза "самовозгорання" війни з-за зброї в техніці і з "вини" комп'ютерів.

В дисертації робиться висновок, що виключення воєн з життя людства - справа далекого майбутнього, а проблема запобігання - в наші дні гостро назріле питання. В ядерний вік боротьба за запобігання війни і виживання людства в своєму розвитку повинна пройти ряд досить тривалих етапів: досягнення зниження військової небезпеки; створення надійного міжнародного механізму блокування воєн і збройних конфліктів; ліквідація ядерної зброї, а потім матеріальної бази війни в цілому /роззброєння/; зникнення в перспективі соціально-економічних і політичних умов для виникнення воєн. Кожному етапу властиві свої конкретні цілі, зміст, своєрідні форми і засоби дій революційних і демократичних сил планети, перегрупування їх складу і т.і.

Запобігання війни - це цілеспрямовані, планомірні, багатосторонні і однобічні міри, що здійснюються державами як політичними /невійськовими/, так і військовими засобами з ціллю виключити можливість її виникнення. Запобігти війні або блокувати її - це означає так впливати перш за все на правлячі круги деяких країн Заходу, щоб примусити їх перебудувати свою зовнішню політику на основі сучасних загальнолюдських цінностей, визнання принципу мирного співіснування, відмови від політики сили і військової загрози, а також створити міцні політико-правові, економічні, духовно-культурні, гуманітарні бар'єри на шляху розв'язання війни і насильства в світових справах. До елементів механізму блокування війни відносяться: міжнародна політична система, яка включає в себе нові політичні підходи в ядерний вік; політико-правові і моральні норми, глобальні і регіональні організації, які повинні регулювати

військово-політичні відносини держав з ціллю недопущення війни і збройних конфліктів і будівництва надійної всезагальної безпеки; сукупність політичних, економічних і культурних зв'язків країн і народів; діяльність миролюбних суспільних рухів і організацій. В ефективне функціонування механізму запобігання війни вносять свій внесок основні революційні і демократичні сили сучасності, які представлені різними прогресивними політичними рухами епохи.

В дисертації робиться висновок про те, що в сучасних умовах фатальної неминучості нової світової війни не існує. Для цього сьогодні є необхідні сили і засоби. Цей висновок ґрунтується на врахуванні співвідношення політичних сил на міжнародній арені, зацікавленості цілих держав і народів жити в мирі. Мирна політика повинна розряджати конфлікти між країнами і народами, не допускати експорту революції і контрреволюції. Всі системи військового залякування повинні бути перетворені в системи спільної безпеки всіх країн і народів.

Отже, для того, щоб реалізувати можливість запобігання світової війни в дійсність, необхідні рішуче посилення боротьби народів проти сучасних агресорів, подальша активізація всіх революційних і демократичних сил миру і суспільного прогресу, об'єднання їх зусиль в цій боротьбі, підвищення пильності народів. У зв'язку з цим можна говорити про комплексний характер боротьби за мир і запобігання можливих воєн як закономірності сучасного етапу суспільного розвитку.

Другий розділ - "Розвиток сучасного світового революційного процесу в умовах мирного співіснування" - присвячений дослідженню впливу політики мирного співіснування на розвиток сучасного світового революційного процесу в наш час і в перспективі, що визнається поставленими дослідницькими задачами.

В дисертації підкреслюється, що мирне співіснування - це особлива форма міждержавних відносин між країнами світового співтовариства, які направлені на утвердження між ними ділового, взаємовигідного співробітництва і змагання, абсолютно виключаючих збройне насильство як засіб вирішення виникаючих спірних питань. Мирне співіснування - єдино розумна основа міжнародних відносин в ядерний вік. Воно сьогодні перетворилось в умову виживання людства і відповідає інтересам всіх народів, всіх країн незалежно від соціального устрою. Для того, щоб співробітництво і змагання між

державами розгорталось в цивілізованих формах, необхідне нове політичне бачення, треба подолати напрям думок, стереотипи і догми, які дісталися у спадщину від минулого. Треба проводити між-державне спілкування, поведінку урядів і держав у відповідностях з реальностями ядерного віку.

В дисертації в критичному плані розглянуто тезу про мирне співіснування як специфічної форми класової боротьби, реалізація якого на практиці негативно вплинула на уявлення світової громадськості про бувший Радянський Союз, його політиці на міжнародній арені. Відмова від цієї тези в політиці зовсім не означає, що політика держав перестала бути класовою, визначатися інтересами пануючих класів, соціальних прошарків і груп. Не "відмінюються" закономірності класової боротьби, протиборство інтересів держав на світовій арені. На перше місце сьогодні серед інтересів держав, класів, прошарків, груп, окремих особистостей і т.і. ставиться загальнолюдський інтерес. У порівнянні з класовим він - визначальний.

Загальнолюдські проблеми досягли такої гостроти, що, якщо відмовитися від їх вирішення в наш час, то потім може бути просто пізно. Логіка історії "спрацювала" так, що в наш час за рішення загальнолюдських проблем потрібно боротися негайно, ще до того, як людство вирішить свої соціальні задачі, визволитися від усіх видів гноблення і експлуатації. Більше того, по суті, боротьба за вирішення загальнолюдських проблем стала і боротьбою за створення сприятливих умов вирішення проблем соціальних.

Політика мирного співіснування і світовий революційний процес знаходяться у суперечливій єдності. Розвиток світового революційного процесу робить мирне співіснування більш усталеним, а розрядку міжнародної напруженості більш послідовною. В свою чергу, мирне співіснування сприяє використанню більш сприятливих, мирних форм вирішення протиріч сучасної епохи, створяє найбільш сприятливі умови для розвитку сучасного світового революційного процесу.

По-перше, мирне співіснування створює сприятливі умови для мирного розвитку країн світової спільності. В умовах миру, скорочення військових витрат народи і країни здобувають можливість розвиватися більш інтенсивно, в більшій мірі виявляти свої корінні переваги, постійно посилювати свій вплив на світовий розвиток.

По-друге, мирне співіснування сприяє налагодженню тісних зв'язків між робітничими, молодіжними, жіночими та іншими організаціями

різних країн. Воно сприяє створенню таких умов, які дають можливість трудящим масам більш ефективно боротися за свої соціальні і політичні права і інтереси.

По-третє, в умовах мирного співіснування посилюється тенденція до прогресивного суспільного розвитку молодих визволившихся країн. Воно створює серйозні перепони реакційним силам сучасності, що намагаються за допомогою "експорту контрреволюції" відновити втрачені позиції в країнах, які завоювали національну незалежність. Мирне співіснування сприяє розвитку революційного процесу в цих країнах в мирних формах, без війни.

По-четверте, мирне співіснування являє собою більш сприятливі умови для розвитку масових демократичних рухів, які об'єктивно направлені проти реакційних сил і їх політики агресії і війни. Діалектика піднесення масових демократичних рухів в світі така, що із зростанням агресивності реакційних сил сучасності особливо чітко проглядається тенденція більш широкого втягнення народних мас в боротьбу проти гонки озброєнь, за запобігання світової війни.

По-п'яте, мирне співіснування створює сприятливі умови для розвитку широкого і плідного співробітництва різних суспільно-політичних організацій світу, які прагнуть встановити двусторонні і багатосторонні зв'язки із зарубіжними організаціями трудящих.

По-шосте, розвиток культурних та інших зв'язків між країнами в умовах мирного співіснування сприяє духовному збагаченню особи ідеалами миру, демократії і гуманізму, поваги і взаємодопомоги у відносинах між представниками народів різних країн. Співтовариство незалежних суверенних держав, а такою Україна стоїть за широким обміном справжніми культурними цінностями між всіма державами світу, тому що воно служить гуманним цілям: духовному збагаченню народів, зміцненню миру і добросусідства.

Отже, сьогодні успішно будувати міжнародні відносини не можна, якщо не рахуватися з реальностями ядерного віку. Буде довга і завзята боротьба всіх революційних, демократичних і миролюбних сил за те, щоб протиборство між країнами світового співтовариства відбувалося тільки і виключно в формах мирного змагання. Бо мир, мирне співіснування - необхідна умова успішного економічного і соціального прогресу, поступального розвитку світового революційного процесу. Альтернативи мирному співіснуванню в наш час немає.

В дисертації підкреслюється, що можна і потрібно заборонити війну як засіб вирішення міжнародних і міждержавних суперечок. Але не можна "заборонити" громадянську або національно-визвольну війну, не можна взагалі "заборонити" революцію як засіб зміни соціального статус-кво. Соціальні зміни в світі відбуваються не тому, що цього хочуть прогресивні сили сучасності. А тому, що такі закони суспільного розвитку.

Соціальні революції здійснюються мирними і немирними шляхами. Важливим політичними фактором у виборі шляху революції є рівень розвитку демократичних свобод, зрілість революційних партій і т.д., стан національного питання, оскільки розвиток революційного процесу може і посилити національний рух як союзника революції, і відірвати його від революції. У здійсненні мирної чи немирної альтернативи відіграють роль соціально-політичні і ідеологічні фактори, міжнародна обстановка, можливість іноземної інтервенції, допомога контрреволюції зовні.

В дисертації підкреслюється, що найбільш доцільний шлях соціального і національного визволення народів - це шлях мирний, який передбачає використання парламентських і позапарламентських засобів вирішення соціальних і політичних конфліктів. Ракетно-ядерний вік потребує від революційних і контрреволюційних сил сучасності граничної зваженості при виборі оптимальних форм боротьби. Проблема вибору форм боротьби переростає нині в проблему існування людської цивілізації.

Кінець ХХ століття з новою силою підтверджує варіативність суспільних процесів, рухомість граней між різними по своєму змісту реформами, між реформою і революцією, між революціями різного типу. Міра взаємопереходу, його форма в кожному конкретному випадку визначаються конкретно-історичною обстановкою, творчістю революційних і демократичних сил.

В дисертації розкрита специфіка складання революційних ситуацій в результаті економічних і політико-військових криз, яка виявляється в тому, що народи тоталітарних і слабозвинених держав не хочуть миритися із соціальною несправедливістю, злидненістю, відсутністю свободи, з пануванням військово-промислових інтересів, вибирають орієнтації на цінності суспільного устрою, в якому в результаті науково-технічного прогресу досягнуто безприкладний в історії добробут, який поширюється на всі верстви населення.

Особливості світового розвитку потребують сьогодні внесення певних змін в стратегію і тактику революційної боротьби, обумовлюють необхідність вироблення і впровадження в життя нових політичних рішень. Суть їх для революційних і демократичних сил полягає у вмінні правильно, науково виробляти свою стратегію і тактику, у здатності відмовитися від застарілих догм, проводити політику з врахуванням якісно нових історичних умов. Від проблеми вибору правильних форм революційної боротьби багато в чому залежить майбутнє не тільки тієї чи іншої конкретної держави, але можливо й всього людства, тому що в наш час політика сили у всіх її формах і проявах зжила себе.

В закінченні дисертації підводяться основні підсумки дослідження, вказуються напрями подальшої розробки проблеми співвідношення світового революційного процесу і війни як суспільно-політичних явищ, пропонуються деякі практичні рекомендації, направлені на активізацію науково-дослідницької і учбово-виховної роботи.

Основні положення дисертації відображені в наступних роботах:

1. Современный мировой революционный процесс и война. - Севастополь: Изд-во СВВМИУ, 1990. - 18,5 п.л. /монографія/.

2. Диалектика мирового революционного процесса и войны: история и современность. - Севастополь: Изд-во СВВМИУ, 1989. - 13,75 п.л. /монографія/.

3. Альтернатива современности: "звездные войны" или "звездный мир". - Севастополь: Изд-во СВВМИУ, 1989. - 5,0 п.л.

4. Диалектика войны, мира и революции в ядерный век // Новое мышление и военная политика: Материалы докладов на Международной научной конференции, состоявшейся в Москве 14-16 ноября 1989 г. - М.: ФО СССР, 1989. - 0,5 п.л.

5. Диалектическая взаимосвязь войны и революции // Диалектика и современный стиль мышления. К итогам II регионального семинара, г. Севастополь, 1982. - Севастополь: ФО СССР /Севастопольское отделение/, 1983. - 0,5 п.л.

6. Война и революция. - Севастополь: Изд-во СВВМИУ, 1985. - 3 п.л.

7. Современный мировой революционный процесс: структура, движущие силы и закономерности его развития. - Севастополь: Изд-во СВВМИУ, 1985.

8. Война как общественно-политическое явление. - Севастополь: Изд-во СВВМИУ, 1985. - 4,74 п.л.

9. Мировой революционный процесс и проблемы борьбы с военной опасностью в современную эпоху. - Севастополь: Изд-во СВВМИУ, 1987. - 4,5 п.л.

10. Проблемы войны и мира и современный революционный процесс. Севастополь: Изд-во СВВМИУ, 1987. - 3,25 п.л.

11. Моральный дух войск и проблемы его формирования в современных условиях // Актуальные проблемы укрепления морального духа армии: Материалы Всесоюзной научно-практической конференции. - М.: ФО СССР, 1989. - 0,5 п.л.

12. Контрреволюционное вооруженное насилие: проблемы его предотвращения и преодоления в современных условиях. - Севастополь: Изд-во СВВМИУ, 1991. - 2,0 п.л. /в соавт./.

13. Место и роль армии в революционном процессе. - Севастополь: Изд-во СВВМИУ, 1991. - 2,0 п.л.

14. Современный мировой революционный процесс и закономерности его развития. - Севастополь: Изд-во СВВМИУ, 1987. - 3,0 п.л. - /в соавт./.

AB 28405
AB 28.405